

I. ARTYKUŁY

FELIKS SIEMIEŃSKI

POWSTANIE, TREŚĆ I ZNACZENIE RADZIECKIEGO USTROJU FEDERALNEGO

I

W bieżącym roku mija 60 lat od czasu dokonania rewolucji socjalistycznej w Rosji i powołania do życia pierwszego w świecie państwa robotników i chłopów — Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Rad, jak też 55 lat od utworzenia Związku Socjalistycznych Republik Rad. Wydarzenia te wpłynęły w sposób zasadniczy na dalszy bieg historii całej ludzkości, a ich rocznice skłaniają do refleksji i zastanowienia nad ich doniosłym i wielokierunkowym znaczeniem.

W historii ludzkości było wiele rewolucji — małych i wielkich, lokalnych i o szerszym zasięgu, zmieniających ustrój społeczny i polityczny w sposób mniej lub bardziej zasadniczy. Rewolucja Październikowa ma jednak znaczenie szczególne. Jakkolwiek dokonała się ona tylko w Rosji carskiej, ma ona znaczenie międzynarodowe, a nie tylko rosyjskie: jej rezultat wpłynął bezpośrednio lub pośrednio na losy wszystkich narodów świata. Jej wpływ na dalszy bieg wydarzeń światowych zaznaczać się będzie także przez następne dziesiątki lat i wieki — poprzez działanie skutków jej skutków, podobnie jak koła na zmaconej silnym uderzeniem wodzie rozchodzić się będzie w czasie i przestrzeni. Jeżeli wszelkie poprzednie zwycięskie rewolucje prowadziły tylko do zmiany klas wyzyskujących i form wyzysku społecznego, samo zjawisko wyzysku pozostawiając nietknięte, to Rewolucja Październikowa zapoczątkowała przeobrażenia zmierzające do stworzenia społeczeństwa bezklasowego, zniesienia zarówno klas uciskających, jak i uciskanych. Szczególne znaczenie Rewolucji Październikowej polega na tym, że zapoczątkowując proces likwidacji własności prywatnej środków produkcji jako ekonomicznej podstawy panowania klasowego zapoczątkowała ona tym samym proces stopniowej likwidacji nierówności społecznej w różnych dziedzinach i wszelkiego ucisku: nierówności ludzi z uwagi na płeć, nierówności pod względem rozwoju gospodarczego i kulturalnego poszczególnych regionów, ucisku religijnego, rasowego i narodowego. Dokonany w państwach socjalistycznych postęp w każdej z wymienionych dziedzin może być miarą wartości socjalizmu jako ustroju społecznego przynoszącego niepo-

mierne w porównaniu z poprzednimi ustrojami klasowymi poszerzenie zakresu wolności ludzi żyjących z pracy własnej i społecznie pożytecznej.

Rewolucja Październikowa prowadziła — co nas tu interesuje — do zniesienia ucisku narodowego, panowania jednych narodów nad drugimi, silniejszych nad słabszymi, prowadziła do zniesienia samego podziału na narody uciskane i uciskające. Powstanie RSFRR i następnie ZSRR były pierwszymi próbami rozwiązania jednego z najbardziej ważkich problemów współczesnego świata, mianowicie problemu narodowościowego, przy tym rozwiązania na gruncie założeń marksizmu-leninizmu, w warunkach ustroju socjalistycznego. W trakcie przeobrażeń socjalistycznych na terenie byłego imperium rosyjskiego sprawdzała się w praktyce marksistowsko-leninowska koncepcja internacjonalizmu proletariackiego, podlegało weryfikacji wypisane na sztandarach wszystkich partii komunistycznych całego świata hasło: „Proletariusze wszystkich krajów łączcie się”, hasło po raz pierwszy sformułowane w 1847 r. przez twórców naukowego socjalizmu Karola Marksa i Fryderyka Engelsa — w Manifestie Komunistycznym. Rewolucja Październikowa zapoczątkowała okres rewolucji kolonialnych, noszących charakter wojen narodowyzwolenczych, anty-imperialistycznych, ale równocześnie mających charakter rewolucji społecznych, ludowych, przeprowadzanych w imię internacjonalizmu, i co więcej, dokonujących się przy poparciu i pomocy międzynarodowej klasy robotniczej oraz powstałych wcześniej innych państw socjalistycznych.

II

Utworzenie w 1917 - 1918 r. RSFRR i następnie w 1922 r. ZSRR było wyrazem i podstawą kształtowania się nowych stosunków między narodami byłej Rosji carskiej, które weszły na socjalistyczną drogę rozwoju, stosunków opartych na zasadzie internacjonalizmu proletariackiego. Zanim i aby jednak do tego doszło, Rosyjska Partia Komunistyczna (bolszewików), przygotowując się do rewolucji i przejęcia władzy w Rosji, musiała wypracować i wypracowała jasny, chociaż zarazem ogólny program w kwestii narodowej, podobnie jak i w innych kwestiach zasadniczych. Program taki partia bolszewicka wypracowała jeszcze w 1903 r. na II Zjeździe SDPRR. Sformułowany on został w § 9 Programu SDPRR, głoszącym prawo narodów do samookreślenia. Wypracowany i następnie obroniony został on przede wszystkim przez W. Lenina, w walce z nacjonalistycznymi koncepcjami różnych rosyjskich partii burżuazyjnych i obszarniczych, jak też z błędnymi koncepcjami w kwestii narodowej niektórych przywódców socjaldemokracji rosyjskiej i polskiej, przede wszystkim Róży Luksemburg.

Zgodnie ze stanowiskiem W. Lenina, każdy naród ma prawo do samookreślenia, tj. do oderwania się od narodu uciskającego w państwie wie-

lona narodowym i stworzenia własnego samodzielnego państwa narodowego. Każdy naród zatem — bez względu na to, czy jest to naród duży czy mały — ma prawo do decydowania w kwestii swego pozostawania wraz z innymi narodami w ramach jednolitego państwa wielonarodowego bądź posiadania samodzielności politycznej¹. Partia bolszewicka jednak zawsze traktowała prawo narodów do samookreślenia nie jako drogę do ich oddzielenia, lecz przeciwnie, jako sposób prowadzący do ich zjednoczenia, do rozwijania i umacniania ich współpracy, ale jako narodów wolnych i równych². Uznanie prawa narodów do samookreślenia nie oznaczało i nie oznacza uznania agitacji za rozpadem państw wielonarodowych. Przeciwnie, jego uznanie stanowiło podstawę do podjęcia walki zarówno z szowinizmem narodów uciskających, jak i z nacjonalizmem narodów uciskanych, a zatem było i jest koniecznym warunkiem ułożenia stosunków między narodami na podstawie internacjonalizmu proletariackiego. W pracy *O prawie narodów do samookreślenia* W. Lenin pisał: „Proletariat [...] uznając równouprawnienie i równe prawo do państwa narodowego, nade wszystko ceni [...] i ponad wszystko stawia związek proletariuszy wszystkich narodów, oceniając pod kątem walki klasowej robotników wszelkie żądania narodowe, każde oderwanie się narodowe”³. I dalej: „O ile burżuazja narodu uciśnionego walczy z burżuazją uciskającą, o tyle my zawsze i w każdym wypadku, najbardziej stanowczo ze wszystkich jesteśmy za, albowiem jesteśmy najśmielszymi i najkonsekwentniejszymi wrogami ucisku. O ile burżuazja narodu uciśnionego występuje w imię swego burżuazyjnego nacjonalizmu, jesteśmy przeciw temu. Walka z przywilejami i przemocą narodu uciskającego i żadnego pozbawiania dążeniu do przywilejów ze strony narodu uciśnionego”⁴.

Klasa robotnicza, występując przeciw wszelkim przywilejom społecznym występuje też przeciw przywilejom narodowym, w tym także przeciwko przywilejom w zakresie posiadania własnego państwa narodowego narodów uciskających. Oznacza to konieczność uznania prawa do samookreślenia każdego narodu uciskanego. Uznanie tego prawa nie powiększa, lecz przeciwnie, zmniejsza niebezpieczeństwo rozpadnięcia się państwa wielonarodowego⁵. Oparcie stosunków między narodami różnymi w państwie wielonarodowym konsekwentnie na zasadzie równości utrwala więzi łączące je z danym krajem i wspólnym państwem. Przeciwnie, ucisk narodowościowy w jakiegokolwiek postaci wzmacnia tendencje odśrodkowe.

¹ Por. W. Lenin, *O prawie narodów do samookreślenia*, w: W. Lenin, *Dzieła wybrane*, tom I, Warszawa 1949, s. 793, 833, 836 i in.

² Por. D. L. Złatopolskij, *Sowietskaja fiedieracija i nacionalnyj wopros*, Sowietskoje Gosudarstwo i Prawo 1972, nr 11, s. 11.

³ W. Lenin, *O prawie narodów ...*, s. 803.

⁴ Ibidem, s. 803 - 804.

⁵ Por. ibidem, s. 813.

Jednocześnie, jak wskazywali K. Marks i W. Lenin, nieszczęściem jest dla narodu, jeżeli ujarzmił on inny naród. Wówczas i on sam nie może być wolny⁶, dopóki nie uzna prawa do samookreślenia narodu uciskanego.

W. Lenin jako marksista był zwolennikiem państwa scentralizowanego, unitarnego, zorganizowanego na zasadzie centralizmu demokratycznego. Był on zwolennikiem unitarnej republiki demokratycznej także w przypadku państwa wielonarodowego, z zastrzeżeniem dopuszczalności ustroju federalnego w przypadkach wyjątkowych, mianowicie jeżeli dopiero zorganizowanie państwa wielonarodowego na zasadzie federacyjnej może przynieść zniesienie nierówności ekonomicznych i kulturalnych między regionami zamieszkałymi przez różne narodowości i w konsekwencji prowadzić do zbliżenia między nimi, do umocnienia ich jedności. W pracy: *Kwestia narodowa w naszym programie*, pisał on m.in.: „Powinniśmy zawsze i bezwarunkowo dążyć do jak najściślejszego zjednoczenia proletariatu wszystkich narodowości i jedynie w szczególnych, wyjątkowych wypadkach możemy wysuwać i aktywnie popierać żądania zmierzające do stworzenia nowego państwa klasowego lub do zastąpienia całkowitej jedności politycznej państwa przez słabszą jedność federacyjną”⁷. Fakt ten podkreśla się powszechnie w literaturze radzieckiej⁸, wskazując zarazem, że w 1917 r. idea federacji w Rosji postawiona została przez same masy ludowe, przez różne narody zamieszkujące na terenie rewolucyjnej Rosji radzieckiej. W latach 1917-1918 w Rosji zaistniały takie właśnie szczególne warunki, które stworzyły konieczność uznania federacyjnej formy państwa radzieckiego w celu utrzymania jego jedności⁹. Ale i później W. Lenin uznając, że „federacja już ujawniła w praktyce swoją celowość zarówno w stosunkach RSFRR z innymi republikami radzieckimi [...], jak i wewnątrz RSFRR [...]”, jednocześnie wskazywał, że „federacja stanowi formę przejściową do całkowitej jedności mas pracujących różnych narodów”¹⁰.

⁶ Por. ibidem, s. 804 i 830 - 832.

⁷ W. Lenin, *Dziela*, tom VI, Warszawa 1952, s. 465. Por. też W. Lenin, *Państwo a rewolucja*, w: *Dziela wybrane*, tom II, Warszawa 1951, s. 177 - 179, jak również W. Lenin, *O manifestie ormiańskich socjaldemokratów*, w: *Dziela*, tom VI, s. 331 - 335.

⁸ Por. np. P. G. Siemienow, *Istoki sowieckiego federalizmu*, Sowietsoje Gosudarstwo i Prawo 1972, nr 10, s. 3; O. I. Czistiakow, *RSFSR i obrazowanie Sojuza SSR*, Sowietsoje Gosudarstwo i Prawo 1972, nr 11, s. 5-6; A. I. Lepieszkin, *Osnownyje principy socialistycznej awtonomii i ich osuszczestwlenije w SSSR*, Sowietsoje Gosudarstwo i Prawo 1972, nr 11, s. 18 - 19.

⁹ Na warunki te wskazuje się w monografii: *Nacionalnyje otnoszenija i gosudarstwo w sowremiennoj pieriod*, pod red. W. M. Czchikwadze, Moskwa 1972, s. 44 - 46.

¹⁰ W. Lenin, *Pierwotny szkie w kwestii narodowej i kolonialnej*, w: W. Lenin, *Dziela wybrane*, tom II, s. 702.

Problem narodowościowy W. Lenin traktował jako problem podporządkowany problemowi rewolucji socjalistycznej, zdobycia władzy przez proletariat, umocnienia jego pozycji w walce klasowej w danym kraju, jak i w skali światowej. Kwestię realizacji prawa do samookreślenia tego czy innego narodu rozpatrywał on konkretnie i historycznie, przede wszystkim jako kwestię samookreślenia proletariatu i z punktu widzenia jego zadań. Rozpatrując przykład oderwania się Norwegii od Szwecji, w polemice z R. Luksemburg wskazywał on, że aby przykład ten rozpatrzyć po marksistowsku należy m.in. zbadać, „jakie były zadania proletariatu obu krajów wobec tego oderwania się”¹¹, a następnie stawiając już wniosek ogólny pisał: „W kwestii samookreślenia narodów, jak w każdej innej kwestii, interesuje nas przede wszystkim i nade wszystko samookreślenie proletariatu wewnątrz narodu”¹². Wychodząc z tych samych założeń, przygotowując w 1920 r. tezy na II Zjazd Międzynarodówki Komunistycznej w kwestii narodowej, przeciwstawiał się rozumieniu pojęcia internacjonalizmu tylko jako równouprawnienia narodów i pisał, że „internacjonalizm proletariacki wymaga, po pierwsze, podporządkowania interesów walki proletariatu w jednym kraju interesom tej walki w skali światowej; po wtóre, wymaga zdolności i gotowości narodu, urzeczywistniającego zwycięstwo nad burżuazją, do zdecydowania się na największe ofiary narodowe w celu obalenia międzynarodowego kapitału”¹³.

Leninowska teoria w kwestii narodowej legła u podstaw praktycznego sposobu rozwiązania kwestii narodowej w Rosji radzieckiej, w danym przypadku kwestii szczególnie trudnej i złożonej. W latach 1917 - 1922 na porządku dnia stało wiele nowych problemów szczegółowych, powstających w miarę rozwoju sytuacji wewnętrznej Rosji i sytuacji międzynarodowej, co do których w kierownictwie RKP(b) nie było też pełnej zgody. Problemy te były rozwiązywane z zastosowaniem ogólnych wskazań programu Partii i poglądów Lenina, ale i z uwzględnieniem konkretnych warunków miejsca i czasu.

III

Stosunki narodowościowe w Rosji carskiej były nadzwyczaj skomplikowane. Rosję przedrewolucyjną zamieszkiwało kilkadziesiąt narodów i narodowości, większych i zupełnie małych, przy czym Wielkorusi stanowili nieco ponad 43% ogółu ludności. Rosja uchodziła za „więzienie narodów”. Polityka caratu starała się przeszkodzić rozwojowi gospodarczemu i kulturalnemu nierosyjskich grup etnicznych. Szczególnie niektóre tereny kresowe traktowane były jako wewnętrzne terytoria kolonialne imperium rosyjskiego. Wobec innych narodów stosowano politykę rasyfikacji. Ce-

¹¹ W. Lenin, *O prawie narodów ...*, s. 818.

¹² Ibidem, s. 819.

¹³ W. Lenin, *Pierwotny szkic ...*, s. 704.

lowi temu służyły prześladowania zarówno w zakresie języka, jak i wyznań. Aparat administracyjny i szkolnictwo — także na kresach — oprowadzone było przez Rosjan, prawosławie było religią panującą, język rosyjski językiem państwowym. Na terenach kresowych stosowano politykę kolonizacyjną¹⁴.

Charakteryzując Rosję carską pod względem stosunków narodowościowych i porównując jej sytuację do sytuacji narodowościowej istniejącej w Austrii W. Lenin wskazywał, że: 1) Rosja była państwem o jednym tylko ośrodku narodowym wielkorosyjskim, podczas gdy „obcoplemieńcy” stanowiący 57% ludności zamieszkiwali kresy; 2) stosowany wobec „obcoplemieńców” ucisk narodowy ze strony Wielkorusów był silniejszy niż ucisk narodowy wobec mniejszości narodowych w innych państwach sąsiednich; 3) w wielu przypadkach uciskane narody kresowe miały po drugiej stronie granicy swoich rodaków, korzystających z większej swobody narodowej i niezależności, niż one w Rosji; 4) pod względem rozwoju gospodarczego i poziomu kultury narody uciskane stały częstokroć wyżej niż ludność rosyjska w centrum państwa¹⁵. A wszystkie te czynniki wskazywały na szczególną aktualność hasła o prawie narodów do samookreślenia właśnie w Rosji, tak w okresie tworzenia partii bolszewickiej i zdobywania przez nią wpływów m.in. wśród ludności nierosyjskich grup etnicznych, jak i w okresie dokonywania rewolucji socjalistycznej. Aby jej dokonać należało m.in. podjąć walkę zarówno z wielkorosyjskim szowinizmem, jak i z burżuazyjnym nacjonalizmem narodów uciskanych, należało podjąć i rozwiązać problem narodowościowy. Problem ten był ściśle związany z rewolucją społeczną, był częścią rewolucji socjalistycznej. Jego rozwiązanie mogło nastąpić na bazie likwidacji ustroju burżuazyjno-obszarniczego carskiej Rosji. Likwidacja ucisku narodowego była zależna od likwidacji ucisku społecznego¹⁶.

Szczególne znaczenie hasła prawa narodów do samookreślenia w Rosji w okresie rewolucji socjalistycznej wynikało także z konieczności pozyskania chłopstwa narodowości nierosyjskich dla rewolucji. Nie jest dziełem przypadku, że kwestia narodowa była omawiana na zjazdach RKP(b) i na zjazdach Międzynarodówki Komunistycznej obok i w ścisłym związku z kwestią chłopską, jako drugą podstawową kwestią rewolucji socjalistycznej w kraju tak stosunkowo mało rozwiniętym pod względem gospodarczym, jak Rosja carska. Problem sojuszu robotniczo-chłopskiego to nie tylko problem umocnienia współdziałania między proletariatem i chłopstwem pracującym, lecz także problem umocnienia kierowniczej roli klasy robotniczej w tym sojuszu klas różnych. W danym przypadku

¹⁴ Charakterystykę stosunków w dorewolucyjnej Rosji przedstawia W. Suchecki, *Geneza federalizmu radzieckiego*, Warszawa 1961, s. 7-36, jak też autorzy cytowanej wyżej monografii: *Nacionalnyje otnoszenija ...*, s. 51-67.

¹⁵ W. Lenin, *O prawie narodów ...*, s. 800.

¹⁶ For. D. L. Złatopolskij, op. cit., s. 10.

chodziło o zapewnienie bardziej uprzemysłowionych i rewolucyjnych rejonów centralnych na zamieszkałe przez narodowości nierosyjskie kresy, ale właśnie rejony chłopskie¹⁷. Chodziło zatem o rozszerzenie rewolucji socjalistycznej na tereny całej Rosji, rewolucji prowadzącej do zniesienia zarówno ucisku społecznego ludzi pracy, jak i ucisku narodowego.

IV

Problem, jaki stanął przed kierownictwem partii bolszewickiej w kwestii narodowej po przejęciu władzy można przedstawić następująco: czy likwidację nabrzmiałego problemu narodowościowego, a więc likwidację faktycznej nierówności różnych narodów, powstanie nowych narodów socjalistycznych, ich zbliżenie, a następnie, w przyszłości, stworzenie jednolitego społeczeństwa ludzi pracy, można zapewnić w ramach państwa unitarnego, jednolitej republiki demokratycznej, czy też konieczna jest federacja? A jeśli federacja, to na jakich zasadach zorganizowana: czy ma to być federacja w ścisłym tego słowa znaczeniu, tj. jako związek państw suwerennych, czy też ma to być federacja zorganizowana na zasadzie autonomii narodowo-terytorialnej? O praktycznym sposobie rozwiązania tego problemu zdecydował układ sił politycznych, działających zarówno w kierunku utrzymania jedności państwa i narodów zamieszkujących Rosję radziecką, jak też sił odśrodkowych, działających w kierunku uzyskania większej samodzielności narodowej czy państwowej.

Uchwalona na III Zjeździe Rad w styczniu 1918 r. Deklaracja praw ludu pracującego i wyzyskiwanego, która następnie weszła do Konstytucji Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Rad uchwalonej na V Zjeździe Rad w dniu 10 VII 1918 r., w art. 2 stanowiła, że „Rosyjska Republika Rad tworzy się na podstawie związku wolnych narodów, jako federacja narodowych Republik Rad”¹⁸. Chodziło tu jednak o federację opartą na zasadzie autonomii narodowo-terytorialnej. Wniosek taki wynika nie tylko z całego tekstu konstytucji, ale i z samej nazwy państwa, w której użyto nie tylko przymiotnika „federacyjna”, lecz także wskazywano, że ma to być Republika Rosyjska. Nie miała to być zatem i nie była federacja republik suwerennych.

Konstytucja radziecka z 1918 r. pomyślana była jako konstytucja państwa obejmującego cały obszar byłej Rosji carskiej, jak daleko sięgałyby władza rad, tj. także dla republik, które następnie obok RSFRR

¹⁷ Por. W. (Suchecki, op. cit., s. 63 - 66, a także s. 45, 51, 145, 147 i 239, gdzie autor szeroko i w pełni uzasadnia szczególny i ścisły związek kwestii narodowej i chłopskiej w Rosji w okresie tworzenia się państwa radzieckiego.

¹⁸ Tekst Konstytucji RSFRR z 1948 r. według zbioru: *Nowe konstytucje*, przełożone pod kierunkiem J. Makowskiego, Warszawa 1925, s. 181 i nast.

jako republiki związkowe utworzyły Związek Radziecki. Jak można sądzić, wychodzono tu z założenia, że zanim nie nastąpi prawne uznanie niepodległości pewnych narodów i terytoriów, dawne obszary byłego państwa rosyjskiego podlegają suwerennej władzy RSFRR na zasadzie sukcesji¹⁹. Rzeczywiście, uznanie prawa narodów do samookreślenia, ani też praktyczna jego realizacja przez określony naród, nie mogły same przez się przesądzać o zajęciu określonego terytorium — przygranicznego i spornego — przez nowo powstałe państwo. O granicach między RSFRR a nowo powstałymi republikami suwerennymi mogły decydować umowy między nimi, ewentualnie przemoc. RSFRR tworzona była jako federacja wolnych narodów, w których władzę zdobyły rady delegatów ludu pracującego, na zasadzie autonomii. I jeżeli bieg wydarzeń potoczył się nieco inaczej, to stało się to za sprawą sił odśrodkowych, działających z różnym nasileniem u poszczególnych narodów zamieszkających na kręśach RSFRR. Spowodowały one nie tylko powstanie różnych form autonomii narodowej, lecz także — tam, gdzie te ruchy odśrodkowe wystąpiły najsilniej — powstanie suwerennych republik socjalistycznych, które następnie w 1922 r. były sygnatariuszami umowy o powołaniu do życia Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, w pewnych zaś przypadkach doszło do powstania uznanych przez RSFRR suwerennych republik burżuazyjnych.

Jak wskazuje W. Suchecki, z punktu widzenia stopnia samodzielności uzyskanej po Rewolucji Październikowej narody byłego imperium rosyjskiego można podzielić na kilka grup: 1) narody, które utworzyły własne państwa burżuazyjne, 2) narody, w których burżuazja przejściowo zdobyła władzę, a następnie w wyniku wojny domowej i interwencji zbrojnej Federacji Rosyjskiej władzę tę utraciła, w następstwie czego powstały suwerenne republiki radzieckie, które w 1922 r. utworzyły ZSRR, 3) narody, które w okresie wojny domowej stworzyły formy burżuazyjnej autonomii, a następnie doprowadziły do obalenia sił antyradzieckich i utworzyły jednostki autonomiczne, a niekiedy później ustanowiły samodzielne republiki radzieckie, 4) narody, które uzyskały jedynie autonomię administracyjną, tj. przyjęły jako formę swego samookreślenia obwody autonomiczne lub okręgi narodowościowe²⁰.

¹⁹ Uzasadnia to W. Suchecki, op. cit., s. 60 - 62. Podaje to również literatura radziecka. Por. np. O. I. Czistiakow, op. cit., s. 4 i 7; P. G. Siemionow, op. cit., s. 4 i 5. Wynikało to z treści art. 49 lit. e Konstytucji RSFRR z 1918 r., stanowiącego, że „Do kompetencji Wszechrosyjskiego Zjazdu Rad i Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego Rad należą wszystkie kwestie doniosłości ogólnopaństwowej, jako to: [...] e) przyjmowanie w skład Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Rad nowych uczestników i uznawanie prawa wystąpienia z Federacji Rosyjskiej poszczególnych jej części”.

²⁰ W. Suchecki, op. cit., s. 143 - 144.

V

Poza Federacją Rosyjską, której powstanie w zasadzie można liczyć od chwili przejścia władzy przez bolszewików²¹, trzy pozostałe republiki sojusznicze, które w dniu 30 XII 1922 r. utworzyły Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich, zostały proklamowane: Ukraińska — w dniu 25 XII 1917 r.²², Białoruska — w dniu 1 I 1919 r. i Zakaukaska Socjalistyczna Federacyjna Republika Radziecka — w dniu 12 III 1922 r. Federacja Zakaukaska — jak podkreśla się to w literaturze radzieckiej — odegrała szczególną rolę w przygotowaniu warunków utworzenia ZSRR, stanowiła w tym względzie swego rodzaju pole doświadczalne, była wzorcem ułożenia stosunków między narodami radzieckimi na nowych zasadach federacji. Tworzyły ją trzy zakaukaskie republiki radzieckie: Azerbejdżańska, utworzona w dniu 28 IV 1920 r.; Armeńska — utworzona w dniu 29 XI 1920 r.; Gruzińska — utworzona w dniu 25 II 1921 r. Republiki te, w związku z likwidacją Federacji Zakaukaskiej i zmianą Konstytucji ZSRR w 1936 r., weszły bezpośrednio w skład ZSRR jako republiki związkowe.

W procesie kształtowania się stosunków między republikami radzieckimi, które w 1922 r. utworzyły ZSRR, do czasu powołania przez nie państwa związkowego, można wyróżnić dwa zasadnicze okresy: 1) okres wojny domowej i interwencji zbrojnej, obejmujący lata 1918-1920, w którym stosunki między wspomnianymi republikami można określić jako sojusz wojskowo-polityczny, 2) okres pokojowej odbudowy kraju, obejmujący lata 1920-1922, w którym stosunki między tymi republikami przybierają formę sojuszu polityczno-gospodarczego, opartego na umowach dwustronnych między Federacją Rosyjską a innymi republikami sojuszniczymi²³. Umowy te dotyczyły tak spraw gospodarczych, jak i następnie wspólnej reprezentacji interesów tych republik na arenie międzynarodowej przez RSFRR. Tytułem przykładu można wskazać tu na charakter delegacji RSFRR jako reprezentacji wszystkich republik sojuszniczych na konferencji genueńskiej w 1922 r.

Okres przygotowań do powołania ZSRR²⁴ rozpoczęło powołanie w

²¹ Jakkolwiek Rosja jako republika federacyjna wolnych narodów proklamowana została na III Wszechrosyjskim Zjeździe Rad, zaś nazwa — RSFRR — w formie konstytucyjnej została przyjęta na V Zjeździe Rad, w Konstytucji RSFRR z dnia 10 VII 1918 r.

²² Ukraina, na mocy traktatu brzeskiego, przejściowo znalazła się pod okupacją niemiecką.

²³ Taką periodyzację, powołując się na obszerną literaturę radziecką, przyjmuje W. Suchecki, op. cit., s. 152 i nast.

²⁴ Powstanie i rozwój ZSRR jako państwa związkowego, zmiany w jego strukturze, powoływanie nowych republik związkowych i autonomicznych, jak też częściowo obwodów autonomicznych i okręgów narodowościowych, podaje radziecka literatura podręcznikowa z zakresu prawa państwowego. Por. przykładowo: J. N.

dnia 11 VIII 1922 r. przez Komitet Centralny RKP(b) komisji, której zadaniem było przygotowanie wniosków w sprawie ułożenia stosunków między republikami sojuszniczymi. Komisja przygotowała odpowiedni projekt przyjmując za podstawę ułożenia tych stosunków zasadę autonomii, a nie federacji. Projekt ten spotkał się z krytyką m.in. ze strony W. Lenina, w wyniku czego uległ on też zmianom w kierunku powołania Związku Radzieckiego jako federacji republik suwerennych. Nowy projekt został poddany pod dyskusję w zainteresowanych republikach. Miała ona miejsce przede wszystkim na odbytych w grudniu 1922 r. republikańskich zjazdach rad — Federacji Zakaukaskiej, Ukrainy, Białorusi i Federacji Rosyjskiej. W dniu 29 XII 1922 r. w Moskwie odbyła się konferencja pełnomocnych delegacji republik-sygnatariuszy umowy o powołaniu ZSRR, delegacji wybranych na wspomnianych zjazdach republikańskich. Akt zaś podpisania deklaracji i umowy o powołaniu ZSRR nastąpił na I Wszechzwiązkowym Zjeździe Rad w dniu 30 XII 1922 r. W Zjeździe tym brało udział: z ramienia RSFRR — 1727 delegatów, Ukrainy — 264, Federacji Zakaukaskiej — 91 i z ramienia Białorusi 33 delegatów²⁵.

Deklaracja o utworzeniu ZSRR dawała jedynie zarys ustroju radzieckiego państwa związkowego. Była ona podstawą do przygotowania nowej konstytucji ZSRR, której projekt został uchwalony przez Centralny Komitet Wykonawczy w dniu 6 VII 1923 r. i ostatecznie zatwierdzony, po pewnych zmianach, przez II Wszechzwiązkowy Zjazd Rad w dniu 31 I 1924 r. Także i w tym okresie toczyła się dyskusja między zwolennikami tworzenia ZSRR na dwu różnych zasadach: autonomii i federacji. Wyraziła się ona w sporach co do różnych spraw szczegółowych, a m.in. co do składu i charakteru nowo powołanej Rady Narodowości jako jednej z dwu izb Centralnego Komitetu Wykonawczego Rad. Ostatecznie w sprawie składu Rady Najwyższej ZSRR postanowiono, że w skład Rady Związkowej wchodzi przedstawiciele poszczególnych republik, wybierani przez Ogólnozwiązkowy Zjazd Rad, proporcjonalnie do liczby ludności każdej z republik — ogółem w liczbie 371; w skład Rady Narodowości natomiast wchodzi przedstawiciele poszczególnych republik związkowych i autonomicznych w liczbie po 5 od każdej z nich, z tym jednak, że republiki autonomiczne Adżaria i Abchazja, wchodzące w skład Gruzji, delegowały po 1 przedstawicieli, jak też po 1 przedstawicieli delegowały okręgi autonomiczne²⁶. Ustanawiając nową Konstytucję ZSRR wykorzy-

Umanskij, *Sowietskoje gosudarstwiennoe prawo*, Moskwa 1970, s. 189-293; *Sowietskoje gosudarstwiennoe prawo*, pod red. S. S. Krawczuka, wyd. 2, Moskwa 1975, s. 221-335; *Sowietskoje konstitucionnoje prawo*, pod red. S. I. Rusinowej i W. A. Riazina, Leningrad 1975, s. 224 - 305.

²⁵ Dane te podają za W. Sucheckim, op. cit., s. 268.

²⁶ Art. 14 i 15 Konstytucji ZSRR z 1924 r. Jej tekst zamieszczony jest w zbiorze: *Nowe konstytucje ...* s. 202 i nast.

stywano doświadczenia z zakresu organizacji i funkcjonowania władz naczelných RSFRR. Zarówno konstytucja RSFRR z 1918 r., jak i ZSRR z 1924 r., przewidywała zjazdy rad jako organy najwyższe, a przy tym w podobny sposób zwoływane, w obydwu przypadkach przewidziane były podobne organy naczelne, jak Centralny Komitet Wykonawczy, jego Prezydium i Radia Komisarzy Ludowych. Inna była natomiast budowa CIK w obydwu przypadkach, jak też w inny sposób ustalone zostały kompetencje federacji i republik w osobie ich naczelných organów²⁷.

Deklaracja o utworzeniu ZSRR wskazywała na trzy zasadnicze przyczyny, które skłoniły suwerenne republiki radzieckie do utworzenia ZSRR. Wskazywała ona na to, że: 1) tylko dzięki wspólnemu wysiłkowi wszystkich tych republik radzieckich udało się odeprzeć napad ich wrogów wewnętrznych i zewnętrznych, szczęśliwie zakończyć wojnę domową i przystąpić do pokojowej odbudowy kraju, jak też na niepewność sytuacji międzynarodowej i niebezpieczeństwo nowych napaści; 2) tylko dzięki wspólnemu wysiłkowi wszystkich tych republik możliwa jest odbudowa gospodarcza zniszczonego kraju; 3) do zjednoczenia wszystkich republik radzieckich skłania je ich klasowa jednorodność, to że jako republiki socjalistyczne, kierujące się zasadą internacjonalizmu proletariackiego, z natury swej dążą do międzynarodowego zjednoczenia. Deklaracja wskazywała na to, że po raz pierwszy i tylko w państwie radzieckim jako państwie dyktatury proletariatu okazało się możliwe „znieszczenie w zarodku ucisku narodowościowego, stworzenie atmosfery wzajemnego zaufania i założenie fundamentów braterskiej współpracy narodów”. Na fakty te jako przyczyny powodujące konieczność budowania federacji republik radzieckich i utrzymania ich jedności wskazywał W. Lenin już na II Kongresie Międzynarodówki Komunistycznej w czerwcu 1920 r.²⁸

Dalszy rozwój ZSRR jako państwa związkowego poszedł drogą powiększania liczby republik związkowych wchodzących w jego skład. Następowoło to przez przekształcenie niektórych republik autonomicznych w republiki związkowe, co dotyczy republik środkowoazjatyckich: republiki Uzbecka i Turkmeńska weszły w skład ZSRR w 1925 r., Tadżycka w 1931 r., zaś Kazachska i Kirgiska stały się republikami związkowymi w 1936 r. na mocy nowej Konstytucji ZSRR. Dotyczy to także republiki Karelo-Fińskiej, która w 1940 r. weszła w skład ZSRR jako republika związkowa, w 1956 r. jednak znów przekształcona została w Karelską republikę autonomiczną. Następowoło to dalej przez bezpośrednie wejście w skład ZSRR w charakterze republik związkowych w 1936 r. republik: Armeńskiej, Azerbejdżańskiej i Gruzjińskiej w związku z likwidacją Federacji Zakaukaskiej. Następowoło to także przez przyjęcie w

²⁷ Por. O. I. Czistiakow, op. cit., s. 8-9.

²⁸ Por. W. Lenin, *Pierwotny szkic ...*, s. 703.

skład ZSRR w 1940 r. nowych republik związkowych: Mołdawskiej, Litewskiej, Łotewskiej i Estońskiej. Rozwój ZSRR jako państwa związkowego poszedł również w kierunku umacniania i zwiększania zakresu działania republik związkowych, czemu w jakiejś mierze daje wyraz nowa Konstytucja ZSRR z 1936 r., jak też późniejsze zmiany ustroju państwowego ZSRR. Można powołać się tu na zmiany przepisów konstytucyjnych uznających prawo republik związkowych do bezpośredniego nawiązywania stosunków dyplomatycznych z innymi państwami czy posiadania własnych narodowych formacji wojskowych.

Obecnie ZSRR zamieszkuje ponad 100 narodów i narodowości. W jego skład wchodzi 15 republik związkowych. Z kolei w skład tych republik, przede wszystkim jednak Federacji Rosyjskiej, wchodzi 20 republik autonomicznych, 8 obwodów autonomicznych i 10 okręgów narodowościowych. Z tego w składzie RSFRR znajduje się 16 republik autonomicznych, 5 obwodów autonomicznych i wszystkie istniejące w ZSRR okręgi narodowościowe. W ZSRR zatem, oprócz 15 republik tworzących ZSRR na zasadach dobrowolności i równości oraz posiadających konstytucyjne prawo do wystąpienia ze Związku, istnieje łącznie 38 jednostek posiadających autonomię narodowoterytorialną²⁹.

VI

Struktura radzieckiego państwa związkowego jest oparta na kilku podstawowych zasadach politycznoustrojowych. Należy przez nie rozumieć pewne decyzje polityczne, przyjęte przed powstaniem i stosowane przy tworzeniu i rozwijaniu radzieckiego państwa związkowego. Decyzje te legły u podstaw konstytucyjnych rozwiązań problemów prawnoustrojowych, związanych z budową państwa radzieckiego. Są one zawarte w różnych szczegółowych przepisach konstytucyjnych. Podstawowe zasady federalizmu radzieckiego można też odtworzyć na podstawie analizy różnych postanowień Konstytucji ZSRR³⁰.

Do podstawowych zasad federalizmu radzieckiego przede wszystkim należy zaliczyć zasadę narodowości, zgodnie z którą ZSRR, w odróżnieniu od federalnych państw burżuazyjnych, takich jak USA czy RFN, zbudowany jest na zasadzie etnicznej. Wskazana zasada polega na tym,

²⁹ W literaturze radzieckiej jako państwa traktuje się także republiki autonomiczne, z tym że w odróżnieniu od republik związkowych nie traktuje się ich jako państw suwerennych.

³⁰ W literaturze podaje się różny zestaw podstawowych zasad federalizmu radzieckiego. Często, czy nawet zwykle wymienia się takie zasady, jak zasadę dobrowolności tworzenia ZSRR, zasadę równości republik związkowych, zasadę suwerenności republik związkowych, zasadę tworzenia ZSRR na bazie etnicznej, zasadę klasowej jednorodności republik wchodzących w skład federacji czy też jej tworzenia na zasadzie rad, zasadę centralizmu demokratycznego itp.

że republiki związkowe, jak też poszczególne formy autonomii narodowo-terytorialnej, odpowiadają zamieszkałym na ich terytoriach narodom, od których biorą swą nazwę i których język jest w nich językiem urzędowym. Wskazana zasada określa sam cel federacji lub powołania określonych jednostek autonomicznych: jest nim rozwiązanie problemu narodowościowego, a więc zagwarantowanie pełnego rozwoju gospodarczego i kulturalnego każdego narodu z jednej strony, jak też utrzymanie jedności wszystkich narodów biorących udział w federacji z drugiej strony³¹.

Do podstawowych zasad federalizmu radzieckiego należy dalej zaliczyć zasadę dobrowolności wstępowania do związku oraz zasadę równouprawnienia republik związkowych. Zasada dobrowolności polega na tym, że o przystąpieniu do federacji przez poszczególne republiki sojusznicze, które w 1922 r. utworzyły ZSRR, decydowała ich ludność przez rady delegatów robotniczych i chłopskich, decydowała wola mas pracujących wyrażona w odpowiednich uchwałach republikańskich zjazdów rad. Dotyczy to również republik, które już po utworzeniu ZSRR, w okresie jego rozwoju jako państwa związkowego, przekształcone zostały z republik autonomicznych w republiki związkowe i bezpośrednio weszły w skład ZSRR. Gwarancją zasady dobrowolności pozostawania w składzie ZSRR przez republiki związkowe jest ich konstytucyjne prawo do secesji³². Zasada równouprawnienia republik związkowych wyraża się w tym, że mają one równe prawa bez względu na to, czy dotyczy to republik większych czy małych. Ich zakres kompetencji w konstytucji został określony w jednakowy sposób, jak też mają one równy wpływ na decyzje podejmowane w sprawach przekazanych do zakresu działania ZSRR.

Do podstawowych zasad federalizmu radzieckiego należy także zaliczyć zasadę suwerenności republik związkowych, jak i — rzecz jasna — zasadę suwerenności ZSRR jako państwa związkowego. Istnieje dialektyczna jedność suwerenności ZSRR i republik związkowych. Suwerenność ZSRR realizowana jest w interesie całego ludu radzieckiego, w interesie wszystkich jego republik i narodów, zaś interesy każdej republiki w podstawowych sprawach są zgodne z interesami republik pozostałych, a więc i Związku jako całości³³. Zasada suwerenności republik związkowych jest ściśle związana z zasadą dobrowolności ich wstępowania w

³¹ W Konstytucji ZSRR z 1936 r. wskazana zasada jest zawarta w art. 13, 22 i 24-27, podających wykazy republik związkowych oraz republik i obwodów autonomicznych.

³² Por. art. 13 i 17 Konstytucji ZSRR z 1936 r.

³³ Por. I. P. Iljiński, *Podstata a principy sovetske socialisticke federace*, Prawnik 1973, nr 3, s. 218. Teoretyczną problematykę suwerenności państwa związkowego i poszczególnych jego części przedstawia W. Suchecki, *Teoria federalizmu*, Warszawa 1968, s. 158-214.

skład Związku Radzieckiego, jak również z ich prawem do wystąpienia z ZSRR. W prawie tym znajduje ona też swój wyraz i gwarancję konstytucyjną. Zasada suwerenności republik związkowych wyraża się w ich pełni władzy w sprawach wewnętrznych, nie przekazanych do zakresu działania ZSRR jako państwa związkowego. Konstytucja ZSRR wymieniając w art. 14 sprawy należące do kompetencji ZSRR, jednocześnie w art. 15 przyjmuje zasadę domniemania kompetencji na rzecz republik związkowych. Władza organów republikańskich ograniczona jest jedynie w zakresie spraw wyraźnie wskazanych w art. 14, przekazanych do kompetencji ZSRR.

Niezależnie od spraw, które należą do wyłącznych kompetencji organów republikańskich, republiki mają również wpływ na decyzje podejmowane przez organy ZSRR, a więc w sprawach należących do zakresu działania ZSRR. Wpływ ten wywierają one w różny sposób, a m.in. przez: 1) bezpośrednie wybory deputowanych do Rady Związku Rady Najwyższej ZSRR, proporcjonalnie do liczby ludności republik, według normy przedstawicielstwa: 1 deputowany na 300 tys. mieszkańców; 2) bezpośrednie wybory deputowanych do Rady Narodowości Rady Najwyższej ZSRR, przy czym w każdej republice związkowej wybiera się po 32 deputowanych, bez względu na liczbę ludności, a ponadto w każdej republice autonomicznej wybiera się po 11 deputowanych, w każdym obwodzie autonomicznym po 5 i w każdym okręgu narodowościowym po 1 deputowanym; 3) reprezentację wszystkich republik związkowych w Prezydium Rady Najwyższej ZSRR, przy czym rzeczą charakterystyczną jest tu to, że wiceprzewodniczącym Prezydium wybiera się 15, po 1 z każdej republiki; 4) reprezentację wszystkich republik związkowych w Radzie Ministrów ZSRR w osobach przewodniczących rad ministrów republik związkowych oraz reprezentację w Sądzie Najwyższym ZSRR w osobach przewodniczących sądów najwyższych poszczególnych republik; 5) prawo każdej republiki do występowania do Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z żądaniem przeprowadzenia referendum ogólnozwiązkowego³⁴.

Republiki związkowe są państwami suwerennymi. Znajduje to swój wyraz w szeregu postanowień Konstytucji ZSRR, które tym samym można traktować jako konstytucyjne gwarancje suwerenności poszczególnych republik. Wskazać tu można i należy na: 1) prawo każdej republiki związkowej do wystąpienia z ZSRR; 2) konstytucyjny zakaz zmiany terytorium republik bez zgody republik bezpośrednio zainteresowanych; 3) istnienie podwójnego obywatelstwa, nie tylko związkowego, ale i republikańskiego; 4) posiadanie przez każdą republikę własnej konstytucji, uwzględniającej specyficzne właściwości republiki i zgodnej z Konstytucją ZSRR, jak też posiadanie innych emblematów suwerenności, tj.

³⁴ Por. art. 34, 35, 48, 49 lit. e oraz art. 70 i 105 Konstytucji ZSRR z 1936 r.

herbu i flagi; 5) prawo każdej republiki związkowej do nawiązania bezpośrednich stosunków z państwami obcymi, zawierania z nimi porozumień oraz wymiany przedstawicieli dyplomatycznych i konsularnych, przy czym Ukraina i Białoruś mają swoich przedstawicieli w Organizacji Narodów Zjednoczonych, niezależnie od przedstawiciela ZSRR; 6) prawo każdej republiki do posiadania własnych formacji wojskowych; 7) istnienie wyłącznych kompetencji republik związkowych oraz zasada domniemania kompetencji na rzecz republik; 8) konstytucyjny obowiązek ZSRR ochrony suwerennych praw republik związkowych³⁵. Suwerenność poszczególnych republik gwarantowana jest siłą całego Związku Radzieckiego, jednością wszystkich jego republik. Wykazał to dobitnie czas ostatniej wojny (1941 - 1945), określanej w Związku Radzieckim mianem Wielkiej Wojny Ojczyźnianej, w której suwerenność każdej republiki była bezpośrednio zależna od maksymalnego zespolenia siły wszystkich republik łącznie³⁶. Wykazuje to także szybki rozwój gospodarczy i kulturalny wszystkich republik.

Radziecki ustrój federalny — jak już wyżej wskazywano — nie ma prowadzić do zrywania czy nawet do rozluźniania więzów łączących narody ZSRR, lecz przeciwnie — do ich utrzymania i zacieśniania. Dlatego też Konstytucja ZSRR zawiera nie tylko postanowienia będące gwarancjami suwerenności poszczególnych republik związkowych, lecz i gwarancje jedności Związku Radzieckiego, wszystkich jego narodów i narodowości. Do gwarancji tego rodzaju należy zaliczyć Komunistyczną Partię Związku Radzieckiego, która będąc kierowniczą siłą polityczną ZSRR zbudowana jest na zasadzie centralizmu demokratycznego, która kierując się ideologią marksizmu-leninizmu w swej codziennej działalności wciela w życie hasła internacjonalizmu proletariackiego. Do gwarancji tych należy zaliczyć jednolitość prawa radzieckiego tak ogólnozwiązkowego, jak i republikańskiego czy lokalnego, na którego czele stoi Konstytucja ZSRR, uchwalana i zmieniana jedynie przez Radę Najwyższą ZSRR, w hierarchii źródeł prawa radzieckiego zajmująca miejsce najwyższe, z którą wszystkie pozostałe akty prawa, łącznie z konstytucjami republik związkowych, powinny być zgodne. Gwarancją jedności ZSRR, wszystkich narodów i narodowości, wszystkich republik i jednostek autonomicznych wchodzących w jego skład, jest ich szybki rozwój pod względem gospodarczym i kulturalnym, a szczególnie tych narodów i regionów, które dawniej w Rosji carskiej były zacofane i uciskane³⁷. Gwa-

³⁵ Ibidem, art. 17, 18, 21, 16, 18a, 18b oraz art. 15.

³⁶ Por. *Obrazowanie Sojuza SSR i jego wsiemirno-istoryczeskoe znaczenije*, Sowietsoje Gosudarstwo i Prawo 1972, Nr 12, s. 47.

³⁷ Dane liczbowe świadczące o niezwykle szybkim rozwoju poszczególnych republik ZSRR podawane są w wielu publikacjach. Por. np. *Związek Radziecki. Przyroda — człowiek — gospodarka*, Warszawa 1972, jak też — gdy idzie o rozwój produkcji przemysłowej — Sowietsoje Gosudarstwo i Prawo 1972, nr 12, s. 155 -

rancją jedności ZSRR jest dziś już jednolity naród radziecki — nowa społeczność, w której wykorzystuje się dorobek kulturalny wszystkich społeczności etnicznych wchodzących w jej skład, w której język rosyjski został zaakceptowany jako środek porozumiewania się także przez nierosyjskie społeczności etniczne, dla których stał się on drugim językiem rodzimym³⁸.

VII

Narody ZSRR realizują swe prawo do samookreślenia w formie federacji, republik związkowych, jak też w wielu przypadkach w jednej z form autonomii narodowo-terytorialnej. Federację i autonomię jako formę swego samookreślenia wybrały też narody Jugosławii oraz od 1968 r. narody Czechosłowacji. Dla narodów budujących socjalizm nie są to jednak formy jedyne ich samookreślenia. Naród polski oraz pozostałe narody Europy, wszedłszy na socjalistyczną drogę rozwoju wybrały jako formę swego samookreślenia państwo unitarne i nie będące częścią państwa federalnego, w pełni suwerenne, przy jednoczesnym utrzymaniu jak najbliższych stosunków współpracy politycznej, gospodarczej, kulturalnej i wojskowej ze Związkiem Radzieckim i pozostałymi państwami socjalistycznymi. Ze skarbnicy doświadczeń radzieckiego budownictwa państwowego korzystały, korzystają i korzystać będą wszystkie narody budujące socjalizm. Idzie wszak o doświadczenia z zakresu właściwego ułożenia stosunków między narodami, o właściwe rozwiązanie kwestii narodowej.

A znaczenie problemu narodowościowego we współczesnym świecie nie maleje, lecz przeciwnie — rośnie³⁹. W ostatnich dziesiątkach lat obserwujemy zjawisko powstawania nowych państw narodowych: po I wojnie światowej — w Europie, po II wojnie zaś — na gruzach byłych kolonii w Azji i Afryce. Problem narodowościowy daje dziś znać o sobie w walkach na tle rasowym i narodowym w wielu krajach: w Stanach Zjednoczonych Ameryki, w Unii Południowej Afryki, Rodezji, Sudanie, na Cyprze, w Irlandii Północnej, w Hiszpanii, a są to tylko przykłady. Odnotować można wzrost świadomości narodowej na wszystkich kontynentach i bodaj we wszystkich krajach. Ma to znaczenie postępowe, prowadzi bowiem do wyzwolenia wielu narodów spod obcego ucisku faszystowskiego, kolonialnego i narodowego, a zatem i klasowego, w pewnych jednak przypadkach i w pewnym zakresie ma znaczenie negatywne, prowadzi bowiem do wzrostu tendencji nacjonalistycznych.

³⁸ Por. D. L. Złotopolskij, op. cit., s. 16, jak też A. A. Agzamchodzajew, *Socjalistycznej federalizm i princip rawmoprawija narodow* Sowiestkoje Gosudarstwo i Prawo 1972, Nr 12, s. 57.

³⁹ Wskazują na to autorzy monografii: *Nacionalnyje otnoszenija ...*, omawiając w poszczególnych rozdziałach przejawianie się problemu narodowościowego w różnych krajach.

Z drugiej strony obserwujemy też zjawisko umacniania się tendencji internacjonalistycznych, reprezentowanych i propagowanych przez kierujące się ideologią marksizmu-leninizmu partie komunistyczne. Zdobywają one coraz większe wpływy w całym świecie, w krajach, w których działają, m.in. także dzięki reprezentowaniu właściwego stanowiska w kwestii narodowej — opowiadaniu się za prawem każdego narodu do samookreślenia i za ścisłym współdziałaniem oraz jednością ludzi pracy wszystkich narodów. Przy podejmowaniu problemu narodowościowego w poszczególnych przypadkach mogą one kierować się nie tylko ogólnymi założeniami marksizmu-leninizmu w kwestii narodowej, lecz także mogą korzystać z bogatych doświadczeń w tym względzie pierwszego wielonarodowego państwa socjalistycznego — ZSRR. Rzecz jasna, w obydwu przypadkach muszą być uwzględnione specyficzne warunki konkretnego kraju⁴⁰.

L'ORIGINE ET LE CONTENU DU RÉGIME FÉDÉRAL SOVIÉTIQUE

R é s u m é

L'auteur dans son article, préparé à l'occasion de 60ème anniversaire en 1977 de la Révolution d'Octobre et de l'anniversaire de 55 ans dès la création de l'Union des Républiques Socialistes Soviétiques, discute la conception de Lénine de la solution du problème de la nationalité sur le principe de l'internationalisme du prolétariat, ensuite il discute les relations de nationalité en Russie d'avant la révolution, la genèse et la formation de la RSFSR et ensuite de l'URSS en tant que les Etats construits sur le principe de fédération; il montre aussi les formes de l'autonomie nationale-territoriale en URSS, ensuite il montre et discute les principes de base du fédéralisme soviétique, comme: le principe de la Construction de la fédération sur la base nationale et dans le but de résoudre le problème de nationalité, le principe de la bonne volonté en création de la fédération, le principe de l'égalité des droits des républiques fédérales et le principe de leur souveraineté, de même le principe de l'union de l'URSS en tant que l'Etat fédéral, il montre aussi sur l'acception des expériences de l'URSS dans le domaine de la solution du problème national dans le monde contemporain, pour les autres pays.

⁴⁰ W odniesieniu do Czechosłowacji wskazują na to: S. Matoušek i J. Grospić, *Uplatnění leninských principů v československé federaci*, Právník 1973, nr 3, s. 222-232, jak też J. P. Peška, *K některým spojitostem mezi strukturou nejvyšších ústavních orgánů v československé a sovětské federaci*, Právník 1973, Nr 3, s. 266-268. Zasady federalizmu ZSRR, SFRJ i CSRS omawia szerzej T. Szymczak, *Organy władzy i administracji europejskich państw socjalistycznych*, Warszawa 1970, s. 28-65.